

ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

К.С. Соценко

Херсонський державний університет, katarinasotsenko@gmail.com

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор В.І. Шебанова

Вступ. Становлення особистості сучасної молоді відбувається в нових для України умовах. Зміни, що мають місце у житті нашого суспільства, з особливою гостротою актуалізують проблему готовності до свідомого вибору професійної діяльності. Перш за все, це стосується юнацтва, перед яким проблема професійного вибору в нових соціально-економічних умовах постає досить гостро.

Потреба у професійному самовизначенні – одне з основних новоутворень періоду ранньої юності (К.А. Альбуханова-Славская, Л.І. Божович, І.В. Дубровіна, І.С. Кон та ін.). Багатогранні аспекти проблеми професійного самовизначення знайшли відображення у різних концептуальних моделях як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. У сучасній психології професійне самовизначення розглядається як форма життєвого, особистісного самовизначення (Н.Р. Гарач, Є.О. Клімов, В.Ф. Сафін, І.О. Федоришин та ін.).

Серед численних досліджень проблеми професійного становлення особистості слід виділити теорії розвитку (Е. Гінзберг, Е. Еріксон, Д. Супер та ін.) та феноменологічні концепції (А. Маслоу, К. Роджерс та ін.), в яких у найбільш закінченій формі показано взаємозв'язок і єдність професійного та життєвого самовизначення з урахуванням особливостей гендеру. Так, А. Маслоу, досліджуючи явище само актуалізації підкреслював важливість урахування співвідношення між чоловічим і жіночим началом в кожній людині, що в подальшому сприяло розвитку сучасної гендерної психології. Результати досліджень в галузі гендеру переконливо доводять, що особливості чоловічої і жіночої статево-ролевої ідентифікації відображаються на становищі людини у суспільстві, її особистому і професійному життєвому шляху.

У той же час узагальнення досліджень показує, що вивчення гендерних відмінностей у зв'язку з особливостями професійного самовизначення знаходяться на первинній пошуковій стадії. Розробка даної проблеми допоможе розширити уявлення про розвиток професійного самовизначення сучасного юнацтва і дозволить оптимізувати профорієнтаційну роботу зі старшокласниками.

Мета дослідження полягала у визначенні особливостей професійного самовизначення у дівчат та хлопців юнацького віку, що зумовлюються гендерними відмінностями.

Вибір та методи дослідження. У нашому емпіричному дослідженні ми виходили з положення, що професійне самовизначення є невід'ємною складовою особистісного самовизначення, і виступає у якості особливої форми активності людини, як процес свідомого вибору професійної діяльності. В основі цього процесу лежить усвідомлення особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності та відповідної системи соціальних відносин. Оскільки професійне самовизначення є складним структурно-динамічним процесом, нами ставилася мета дослідити особливості його розвитку та становлення у дівчат та хлопців юнацького віку.

Базою дослідження були учні 10-11 класів середньої загальноосвітньої школи № 52м. Херсона та студенти-першокурсники Херсонського державного університету. Загалом вибірка складала 90 осіб.

За допомогою розробленої нами анкети «Мій вибір професії» ми намагалися з'ясувати *фактори і мотиви вибору* майбутньої професійної діяльності сучасними старшокласниками.

Виклад основного матеріалу. Дослідження *мотивів вибору* професійної діяльності в ранньому юнацькому віці дозволило виявити значущість ряду факторів при виборі професії та встановити їх ієрархію. Зазначені результати дослідження представлено в табл. 1.

Цікаві результати отримані при аналізі динаміки мотивів вибору професії учнями 10 та 11 класів. Так, якщо в 10 класах перше місце посідають такі

мотиваційні фактори, як «цікава робота» (37%) та «можливість самореалізуватися» (38%), то вже в 11 класі вони поступаються таким факторам, як «висока заробітна плата» (53%) та «престиж професії» (47%), тобто матеріальний фактор стає домінуючим.

Мотиви обраної професії можуть свідчити про життєві цінності та пріоритети особистості, але не зводяться до них, оскільки в ранньому юнацькому віці відбувається переосмислення життєвих цінностей, їх усвідомлення, формування більш стійкої системи ціннісних орієнтацій. Саме тому і спостерігаються різкі зміни в мотивах вибору професії між учнями 10, 11 класів та студентами перших курсів вищих навчальних закладів, оскільки юнацтво знаходиться в процесі набуття власної ідентичності, в пошуку особистого стилю життя.

Таблиця 1

Ієрархія мотивів професійного вибору старшокласників (у %)

№ п.п.	Мотив	10 кл.	Ранг	11 кл.	Ранг	Σ 10-11*	Ранг	1 курс	Ранг
1	висока заробітна плата	34	3	53	1	43	1	14	6
2	цікава робота	37	2	43	3	40	2	26	3
3	Престиж	31	5	47	2	39	3	20	5
4	Можливість Самореалізації	38	1	40	4	39	4	28	2
5	підвищення рівня знань, умінь	32	4	34	5	33	5	31	1
6	принесення користі людям	26	6	20	6	22	6	25	4
7	прагнення слави	14	7	2	7	8	7	5,4	7

Примітка: * загалом десяти та одинадцяти класи.

Результати дослідження показали, що відбувається значний стрибок у розвитку самосвідомості при переході старшокласників до навчання у вищих навчальних закладах. Студентство починає орієнтуватися на задоволення

вищих рівнів потреб особистості. Зовнішні мотиви поступаються внутрішнім. Так, якщо «висока заробітна плата» посідала перше місце в системі ієрархії мотивів старшокласників (соціальний аспект самовизначення), то у першокурсників вона займає останнє місце, поступаючись «можливості самореалізації» та «підвищенню» рівня знань і умінь (духовний аспект самовизначення). Порівняно зі старшокласниками у студентів у більшій мірі розвинене прагнення своєю діяльністю приносити користь людям. У першокурсників цей мотив посідає четверте місце, а у школярів – передостаннє. Одноставні старшокласники і студенти у ставленні до слави. Прагнення слави займає останнє місце в їх системі мотивів. Очевидно, цей результат відображає загальну закономірність становлення мотиваційно-потребової сфери особистості: домінування мотиву прагнення слави виявляється у дуже незначної частини людей [15; 27].

Аналіз отриманих даних з точки зору впливу гендерних відмінностей дозволяє стверджувати, що перш за все вони зумовлюють певні особливості в усвідомленні й диференціації системи мотивів, які в свою чергу детермінують відмінності в мотивах вибору професії юнаками та дівчатами (табл. 2).

Таблиця 2

Ієрархія мотивів професійного вибору старшокласників (у %)

№ п.п.	Мотив	Хлопці	Ранг	Дівчата	Ранг
1	Престиж	41	1	37	4
2	Висока заробітна плата	38	2,5	50	2
3	Цікава робота	38	2,5	43	3
4	Підвищення рівня знань, умінь	32	4	34	5
5	Можливість самореалізації	27	5	51	1
6	Принести користь людям	14	6	30	6
7	Прагнення до слави	11	7	5	7

Так, якщо у мотиваційній сфері юнаків домінуючі місця посідають такі мотиви, як престиж професії (41%), висока заробітна плата (38%) та цікава

робота (38%), то у дівчат ця сукупність мотивів доповнюється можливістю самореалізації. Причому ієрархія мотивів у них такожрізна. Для дівчат найбільш значущим мотивом є можливість самореалізації (51%), далі йдуть такі мотиви як наявність високої заробітної плати (50%), цікава робота (43%), престижність професії (37%).

Результати нашого дослідження дещо суперечать загальноприйнятим поглядам, зокрема, що у майбутній професії дівчат цікавить перш за все цікавість роботи та можливість приносити користь; а хлопців перш за все цікавить заробітна плата і при цьому цей мотив притаманний хлопцям у більшій мірі, ніж дівчатам [1; 2; 3 та ін.]. Результати, що отримані нами, свідчать про наявність у сучасних дівчат стійкої потреби у самостійності й незалежності, не лише психологічної, але й фінансової на протигагу тому, що такі прагнення традиційно вважались прерогативою чоловіків, а не жінок.

Для більшої половини дівчат професійна діяльність виступає умовою самореалізації. В цьому яскраво проявляється усвідомлення ними нерозривності професійного та особистісного самовизначення. Яскраве вираження потреби в самореалізації у більшій кількості дівчат, ніж хлопців можна також пояснити й тим, що дівчата раннього юнацького віку у більшій мірі, ніж юнаки починають прагнути реалізації своїх здібностей і можливостей на ниві кар'єри. Дівчата продовжують (стосовно підліткового періоду) дещо випереджати юнаків і в становленні особистісної зрілості та розширенні соціального досвіду, хоча цей висновок не можна вважати однозначним. Те, що у два рази більше дівчат, ніж хлопців заявили, що вони завдяки професійній діяльності бажають приносити користь людям, ще не є ілюстрацією дієвості цих прагнень. Це може бути пов'язане з тим, що дівчата у більшій мірі, ніж хлопці, прагнуть до соціально схвалюваних відповідей. Одностайними залишаються юнаки й юнки у мотиві підвищення рівня знань і умінь.

Перелічені фактори в деякій мірі сприяють більш швидкому формуванню психологічної готовності до особистісного самовизначення, а отже, й до професійного самовизначення у дівчат порівняно з хлопцями.

Висновки. Готовність до професійного самовизначення – одне з найважливіших новоутворень юнацького віку. Його основою є особистісне самовизначення, яке виступає як системоутворюючий центр всієї системи можливих «самовизначень».

Професійне самовизначення юнацтва не можна зводити лише до процесу прийняття рішень щодо вибору професійної діяльності на основі власних потреб, інтересів, здібностей, системи цінностей, воно є специфічною формою активності особистості, способом реалізації суб'єктивних, гендерних властивостей особистості та стилю життя.

Гендерні відмінності як сукупність фізіологічних, психологічних, соціальних функцій зумовлюють певні особливості в усвідомленні й диференціації системи мотивів, потреб, Я-концепції, які детермінують професійне самовизначення юнацтва.

У сучасних дівчат юнацького віку відзначено стійке прагнення до самостійності й незалежності, як психологічної, так і фінансової на противагу тому, що такі якості традиційно вважалися прерогативою чоловіків, а не жінок. Визначено, що у мотиваційній сфері юнаків при виборі майбутньої професійної діяльності домінуючі місця посідають такі мотиви, як престиж професії, висока заробітна плата та цікава робота. Для дівчат найбільш значущим мотивом є можливість самореалізації, далі йдуть такі мотиви як наявність високої заробітної плати та цікава робота.

Сфера потреб в цілому у юнацтва малодиференційована. Домінуючою потребою сучасної молоді виявилася потреба в безпеці. Це пояснюється соціальною ситуацією розвитку цього вікового періоду та соціально-економічною ситуацією в країні. Необхідність приймати рішення відносно майбутньої професійної діяльності, економічна й політична нестабільність в країні породжують тривожність і невпевненість, призводять до зростання невизначеності соціальної ситуації розвитку, у зв'язку з чим старшокласники втрачають стабільність.

Юнацькій вік, як для хлопців, так і для дівчат, це час набуття психосексуальної ідентичності та професійного самовизначення. Однак, їх гендерні відмінності визначають певні відмінності у мотиваційно-потребовій сфері. Одночасне домінування *потреби у безпеці* і *мотиву самореалізації* при виборі професії у більшої кількості сучасних дівчат обумовлюють більш швидке, порівняно з хлопцями, формування психологічної готовності до особистісного та професійного самовизначення, бо професійну діяльність дівчата бачать як умову самореалізації (духовний аспект самовизначення), що забезпечить їм власну захищеність (як можливість бути самостійною, забезпеченою, незалежною). У хлопців одночасне домінування *потреби у визнанні* та *мотиву престижу* професії, свідчить про їх розуміння себе як відособлених, автономних істот, які прагнуть до визначення власного місця в системі соціальних ролей (соціально-психологічний аспект самовизначення).

Визначення гендерних відмінностей Я-образів, свідчить, що дівчата в більшій мірі, ніж хлопці, ототожнюють особистісне самовизначення з професійним. В майбутньому дівчата бачать себе «*діловими жінками*», а хлопці – «*мужніми чоловіками*». Отже у професійному самовизначенні хлопці орієнтуються на зовнішні орієнтири, а дівчата керуються активною природою «внутрішніх потреб» (самореалізація).

Література:

1. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. Ростов-на-Дону: Феникс. изд. 2-е, 2016. 512с.
2. Кон И.С. Психология ранней юности. М.: Академия, 2015. 336 с. (Серия «Высшее профессиональное образование»).
3. Кудрявцев Т.В.Шегурова В. Ю. Психологічний аналіз динаміки професійного самоусвідомлення особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2014. № 2. С. 51-69.